

FTAMP 14.15.08

Интернетке тәуелділікке бейім жасөспірімдердің тұлғалық ерекшеліктері

А. Сәтім*¹Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Бұл мақала интернетке тәуелділікке бейімділігі әртүрлі жасөспірімдердің тұлғалық ерекшеліктеріне арналған. Жасөспірімдердің мінез-құлқының әртүрлі аспектілері және интернетке тәуелділіктің бейімділік дәрежесі ашылды. Жасөспірімдерде интернетке тәуелділікке бейімділік эмоционалды саланың ерекшеліктеріне байланысты көрінеді. Интернетке тәуелділікке бейім жасөспірімдердің тұлғалық ерекшеліктерін эмпирикалық зерттеу нәтижелерінде жоғары тәуелділігі бар жасөспірімдер мазасыздықпен, басқаларға сенімсіздікпен, шешімсіздікпен және өзіне деген сенімсіздікпен ерекшеленетіні көрсетілген. Зерттеу барысында С.В. Краснованың «Компьютерлік ойындарға тәуелділікті анықтауға арналған тест сауалнамасы» және виртуалды тәуелділік деңгейін зерттеу үшін Кимберли-Янг тесті қолданылды. Зерттеуге 15-17 жас аралығындағы жоғары сынып оқушылары қатысты, саны 60 адам.

Кілтті сөздер: интернетке тәуелділік, бейім, жасөспірім, тұлғалық ерекшеліктері.

Кіріспе

Технологиялық тәуелділік мәселесі, атап айтқанда, интернетке тәуелділік құбылысы қазіргі уақытта ерекше өзектілікке ие болуда. Жасөспірімдер компьютерлік ойындар мен интернетке тәуелділікке бейім. Жалпы алғанда, интернетке тәуелділік «Интернетті пайдалануға химиялық емес тәуелділік» ретінде анықталады және тұтастай алғанда компьютерге тәуелділіктің құрамдас бөлігі болып табылады, яғни бұл құрылғымен ойын, жұмыс немесе зерттеу нысандарында өзара әрекеттесу қажеттілігіне байланысты. Интернетке тәуелділік тәуелді мінез-құлықтың келесі түрлерін қамтиды: компьютерлік ойындар, желідегі байланысқа тәуелділік, онлайн құмар ойындар, мәжбүрлі чат саяхаттары.

Материалдар мен әдістер

К. Янгтың [1] пікірінше, интернетке тәуелділік – бұл өзін-өзі бағалауы төмен, маза-

сызданатын, депрессияға бейім, сенімсіздігін сезінетін, жалғызбасты немесе жақындары түсінбейтін адамдарға тән құбылыс. Мұндай адамдар үшін интернетті пайдаланудың негізгі мотиві – жаңалықты іздеу, қолдау алу, сонымен қатар сезімдерді үнемі ынталандыруға ұмтылу.

А. Е. Войскунский [2] интернет-тәуелділіктің келесі мінез-құлық сипаттамаларын бөліп көрсетеді: интернеттегі жұмыстан қысқа уақытқа алаңдаушылық білдіре алмау; интернеттегі жұмысты қамтамасыз етуге көбірек ақша жұмсауға шақыру; интернеттегі жұмыстың ұзақтығы мен жиілігін төмендетіп, достары мен отбасы мүшелеріне өтірік айтуға дайын болу; интернетте жұмыс істегенде үй шаруасын ұмытып кету үрдісі және ерекше эйфория сезімін алу мақсатында мазасыздықтан немесе депрессиядан арылуға ұмтылу; жақындарының немесе басшыларының мұндай өмір салтын сынға алғысы келмеу; интернеттегі жұмыстың сіңуіне бай-

ланысты отбасының бұзылуына, достарының жоғалуына және қарым-қатынас шеңберіне тезуге дайын болу; өз денсаулығына немқұрайлы қарау және атап айтқанда, ұйқы ұзақтығының күрт төмендеуі және басқалары.

Қазіргі жасөспірімдердің виртуалды тәуелділігін қалыптастырудың өткір мәселесіне арналған педагогикалық зерттеулер жеткіліксіз. Бұл мәселе С. Қариев [3], Э. Тұрғымбаева [4], Ф. Қосымов [5], Т. Сияевтің [6] жекелеген ғылыми жарияланымдарын қоспағанда, қазақ психология ғылымында іс жүзінде қамтылмағанын айта кеткен жөн. Авторлар ақпараттық мәдениетті дамытудың жекелеген аспектілерін және ақпараттық технологияларды пайдалану мәселелерін ашты.

Жасөспірім кезіндегі тәуелділіктің дамуының маңызды қауіп факторы эмоционалды-когнитивті саланың бұзылуы болып табылады, оның көрсеткіштері жеке тұлғаның негізгі әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын және оның «Мен-тұжырымдамасын» деформациялайтын когнитивті ауысулар болуы мүмкін.

Интернетке тәуелділікке бейім жасөспірімдердің жеке сипаттамаларының ішінде сезімдерді іздеу немесе әртүрлі, жаңа тәжірибелерге деген қажеттілік және осы сезімдерді іздеу үшін әлеуметтік тәуекелге ұшырау мүмкіндігі ерекшеленеді. Жасөспірімдердің интернетке деген қызығушылығының артуы бірқатар себептерге байланысты: олардың барлық жаңа нәрселерге деген құштарлығымен көрінетін жоғары танымдық мотивация; таным, қарым-қатынас немесе ойын-сауық үшін заманауи технологияларды қолданудың бірегей мүмкіндіктерін түсіну; олардың шығармашылық жұмысты орындаудағы тәуелсіздіктің көрінісі, сонымен қатар, жасөспірімдерге тән психологиялық мәселелер мен қиындықтардың болуы.

Жасөспірімнің компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелділігінің келесі кезеңдері ерекшеленеді:

1. Даму фонындағы тартымдылық кезеңі. Жасөспірім бір немесе бірнеше рет компьютерлік рөлдік ойын ойнағаннан кейін компьютерлік ойындарға қызығушылық таныта бастайды, ол компьютерлік графиканы, дыбысты, шынайы өмірді еліктеу фактісін немесе қандай да бір қиялды ұната бастайды.
2. Құмарлық кезеңі. Бұл кезең иерархияда жаңа қажеттіліктің пайда болуымен сипатталады – компьютерлік ойындарға қатысу. Бұл кезеңнің ерекшелігі ойынның жүйелі сипат алуында. Егер жасөспірім компьютерге үнемі қол жеткізе алмаса, онда бұл жағдайларды жою үшін белсенді әрекеттер жасауға болады.
3. Тәуелділік кезеңі. Жасөспірімнің тәуелділікті қалыптастырудың осы кезеңіне өтуін көрсететін фактор – өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі танудың өзгеруі. Компьютерлік ойын шынайы әлемді толығымен алмастырады. Сонымен қатар, әлеуметтік орта, әдетте, адамның шындықтан толық ажырап, өзін психикалық және соматикалық бұзылуларға жеткізуіне жол бермейді.
4. Тіркеме кезеңі. Бұл барлық кезеңдердің ішіндегі ең ұзыны – ол тіркеменің жойылу жылдамдығына байланысты өмір бойы созылуы мүмкін. Бұл кезең ойын белсенділігінің жойылуымен, жеке тұлғаның психологиялық мазмұнының жалпы нормаға ауысуымен сипатталады. Жасөспірім өзін компьютерден алшақтатуға тырысады, бірақ ол компьютерлік ойындарға психологиялық байланыстан толықтай арыла алмайды.

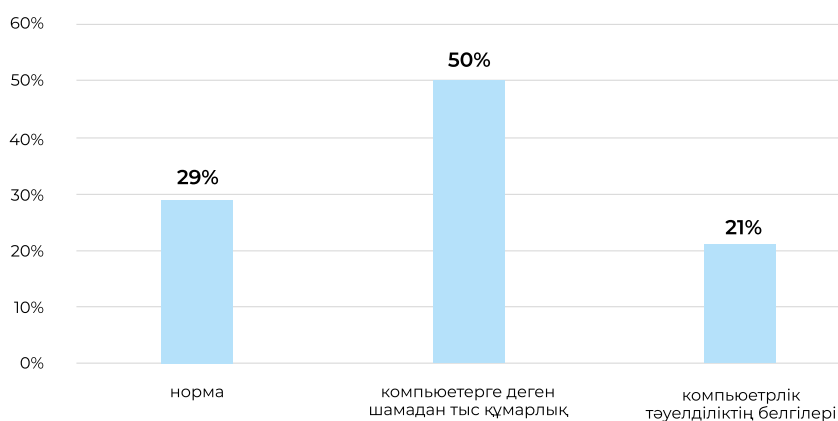
Нәтижелер мен талқылаулар

Біздің зерттеуіміз интернетке тәуелді жасөспірімдердің жеке қасиеттерінің кейбір ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында интернетке тәуелділікке арналған тест көмегімен құмар ойындарға тәуелді жасөспірім-

дер тобы анықталды. Салыстыру тобына компьютерлік ойындар ойнайтын және бір уақытта ойынға қатысу дәрежесін бақылайтын жасөспірімдер кірді. Зерттеу мақсаттарына сәйкес біз С.В. Краснованың интернетке тәуелділігін анықтау әдістемесін және Кимберли-Янг тестін қолдандық. Зерттеудің ерекше нысаны жасөспірімдердің үлкен жас тобы болды (орташа жасы: 15 жас). Субъектілер санатын таңдау жасөспірімдердің, бір жағынан, әртүрлі факторлардың әсер ету

нәтижелерін алып жүретіндігіне және тұтастай алғанда қалыптасқан тұлғаларды білдіретіндігіне байланысты, ал екінші жағынан, олардың құндылықтары әлі де икемді, әртүрлі әсерлерге ұшырайды.

Виртуалды тәуелділік деңгейін анықтау үшін С. В. Краснованың «Компьютерлік ойындарға тәуелділікті анықтауға арналған тест сауалнамасы» қолданылды. Бұл тестілеудің нәтижелері 1-суретте көрсетілген.

1-сурет – зерттеудің айқындаушы кезеңінде жоғары сынып оқушыларының виртуалды тәуелділігінің белгілері

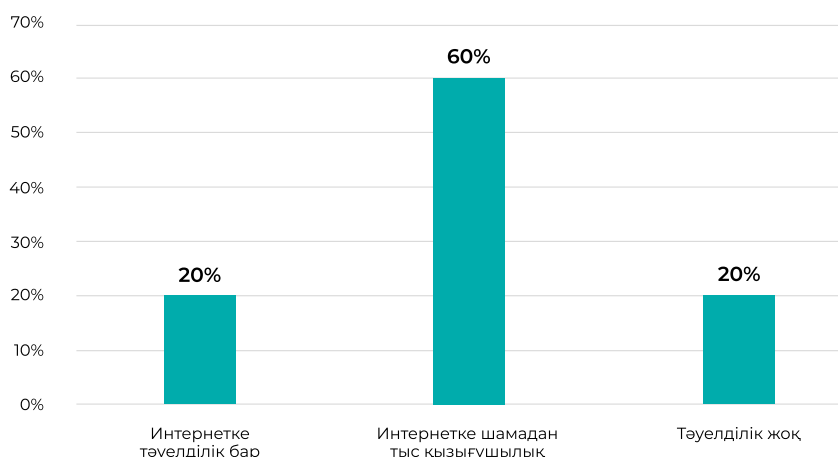
С. В. Краснованың «Компьютерлік ойындарға тәуелділікті анықтауға арналған тест сауалнамасы» бойынша зерттеу нәтижелерін талдай отырып, зерттелгендердің 50 %-да компьютерлік ойындарға тәуелділік деңгейінің жоғары ұпайлары табылғанын айтуға болады. Зерттелгендердің 21 % компьютерлік ойындарға белгілі бір тәуелділікпен сипатталады. 29%-ында құмар ойындарға тәуелділік жоқ.

Осы сауалнамадағы жоғары сынып оқушыларының кейбір пікірлерін талдай отырып, біз көп уақытты компьютерде, атап айтқанда ойындарда өткізуге рұқсат етілмейді, оларға ата-аналар рұқсат бермейді, бірақ оларда компьютердің па-

ролі бар, сонымен қатар кейбіреулер бұл оларды қызықтырмайды деп жазды.

Виртуалды тәуелділік деңгейін зерттеу үшін интернетке тәуелділік үшін Кимберли-Янг тесті қолданылды. Бұл тестілеудің нәтижелері 2-суретте көрсетілген.

Кимберли Янг тесті бойынша жасөспірімдердің интернет-тәуелділігіне арналған тест нәтижелерін талдай отырып, жасөспірімдердің 20 % интернетке тәуелді екенін айта аламыз. 60 % – интернетке шамадан тыс қызығушылықпен байланысты кейбір мәселелер бар. Жасөспірімдердің 20%-ында ешқандай тәуелділік жоқ.

**2-сурет – Зерттеудің айқындаушы кезеңінде
Кимберли-Янг тестінің нәтижелері**

Орта мектеп оқушыларында виртуалды тәуелділіктің алдын алу бойынша ұсыныстар:

1. Әлеуметтік байланыстарды кеңейту үшін шынайы әлемді пайдаланыңыз. Шынайы дүние, адам өмірі – бұл ішкі және сыртқы шындықтың үздіксіз дамуы, кеңеюі және түрленуі. Осылайша адам кемелденеді;
2. Шынайы әлемде өз орныңызды және мақсатыңызды анықтаңыз. Өзіңіз болғыңыз келетін адам болудың нақты жолдарын іздеңіз;
3. Компьютер – мақсатты алмастырушы емес, сіздің қабілетіңізді арттыратын құрал ғана;
4. Шынайы өмірде сіз үшін маңызды емес нәрсені виртуалды шындықта дамыту мүмкін емес.
5. Шынайы достарды іздеңіз. Виртуалды әлем тек топқа жататын елесін береді және ешқандай шынайы қарым-қатынас дағдыларын дамытпайды;
6. Өмірді жағымды оқиғалармен, есте қалаларлық сәттермен толтырыңыз;

7. Өзіңіздің нақты көзқарастарыңыз бен сенімдеріңіз болуы;
8. Виртуалды шындықта алдау мен анонимділікке жол бермеу;
9. «Онда» емес, «осында және қазір» принципін ұстаныңыз;
10. Компьютерде өз уақытыңызды және уақытыңызды басқаруды үйреніңіз.

Қорытынды

Жоғары сынып оқушыларының виртуалды тәуелділігі проблемасы бойынша зерттеулерге негізделген талдауымыз виртуалды тәуелділіктің әсерінен өзгертін орта мектеп оқушысының жеке сферасының компоненттерін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл мотивациялық-құндылық құрамдас бөлігі, оның ішінде тұлғааралық қарым-қатынасқа қызығушылық пен мотивация, денсаулық пен салауатты өмір салтын қалыптастыру құндылығы, өмір құндылықтары туралы көзқарастар мен сенімдер, виртуалды тәуелділіктің теріс мәнін түсіну; денсаулық және салауатты өмір салты, саналы өмірлік ұстаным, сыни тұрғыдан ойлау және өз көзқарасын қорғау қабілеті, тәуелді мінез-құлықтың әртүрлі түрлері, соның ішінде виртуал-

ды тәуелділік туралы білімдер жүйесін қамтитын когнитивті компонент; эмоционалды-мінез-құлық компоненті, өз эмоцияларын басқара білуде, эмпатияда болуда, басқалармен тіл табыса білуде, ұжымда өзара әрекеттесуде, жанжалдарды шешуде, салауатты өмір салтын ұстануда көрінеді.

Осылайша, интернетке тәуелділіктің пайда болуына әсер ететін факторлардың ішінде жасөспірімдердің жеке тұлғалық ерекшеліктерін атап өтуге болады, мысалы, өзін-өзі бақылаудың төмен деңгейі, шиеленістің жоғарылауы, қарым-қатынастың болмауы және оқшаулану, бейімделу кезінде қиындықтар туғызады; ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастың қолайсыз тенденциялары, отбасылық тәрбие стилінің бұзылуы.

Қолданылған деректер тізімі

1. **Young, Kimberly.** Caught in the Net : How to Recognize the Signs of Internet Addiction-And a Winning Strategy for Recovery. John Wiley & Sons, 1998.
2. **Войскунский, А. Е.** Феномен зависимости от Интернета // Гуманитарные исследования в Интернете / под ред. А.Е. Войскунского. – М.: Можайск-Терра, 2000. – С.11-40.
3. **Кариев, С., Калмыкова, Е.** Формирование информационной культуры студентов в процессе самостоятельной деятельности на учебных занятиях // «Достояние нации». – Алматы, 2007. – №4 (1). – С. 75-77.

4. **Тургымбаева, Э.** Проблемы применения информационных технологий в учебном процессе // «Достояние нации». – Алматы, 2007. – С. 43-74.
5. **Косымов, Г.** Развитие информационной культуры общества : перспективы и пути ее решения // «Достояние нации». – Алматы, 2007. – № 4 (1). – С.117-118.
6. **Сияев Т., Ажибаев, Д.** Роль информационных и коммуникационных технологий в развитии познавательной деятельности студентов // «Поиск» – Алматы, 2007. – № 4. – С. 227-230.

References

1. **Young, Kimberly.** Caught in the Net : How to Recognize the Signs of Internet Addiction-And a Winning Strategy for Recovery. John Wiley & Sons, 1998.
2. **Vojckynckij, A.E.** Fenomen zaviscimosti ot Intepneta // Gymanitapnye iccledovaniya v Intepnete/pod ped. A. E. Vojckynckogo. – M. : Mozhajck-Terra, 2000. – С.11-40.
3. **Kapiev, C., Kalmykova, E.** Fopmipovanie infopmacionnoj kul'tupy ctudentov v pprocacce camoc-toyatel'noj deyatel'nocti na uchebnyh zanyatiyah // «Doctoyanie nacji». – Almaty, 2007. – № 4 (1). – С. 75-77.
4. **Turgymbaeva, E.** Ppoblemy ppimneniya infopmacionnyh tekhnologij v uchebном pprocacce // «Doctoyanie nacji». – Almaty, 2007. – S. 43-74.
5. **Kocymov, G.** Pazvitie infopmacionnoj kul'tupy obshchectva : pepcpektivy i puti ee pesheniya // «Doctoyanie nacji». – Almaty, 2007. – № 4 (1). – S. 117-118.
6. **Ciyayev, T., Azhibayev, D.** Pol' infopmacionnyh i kommunikacionnyh tekhnologij v pazvitii poznava-tel'noj deyatel'nocti ctudentov // «Poick» – Almaty, 2007. – № 4. – S. 227-230.

Личностные особенности подростков, склонных к интернет-зависимости

А. Сәтім*¹

¹Торайгыров университет, г. Павлодар, Республика Казахстан

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме личностных особенностей подростков с разной склонностью к интернет-зависимости. Раскрываются различные аспекты подросткового поведения и степени склонности к интернет-за-

висимости. Склонность к интернет-зависимости у подростков отличается в зависимости от особенностей эмоциональной сферы. Результаты эмпирического исследования личностных особенностей подростков, склонных к интернет-зависимости показывают, что подростки с высокой зависимостью отличаются тревожностью, недоверием к окружающим, нерешительностью, неуверенностью в себе. В исследовании использовались «Опросник для выявления зависимости от компьютерных игр» С. В. Красновой и тест Кимберли-Янга для изучения уровня виртуальной зависимости. В исследовании приняли участие старшеклассники в возрасте от 15 до 17 лет в количестве 60 человек.

Ключевые слова: интернет-зависимость, подросток, личностные особенности.

Personal peculiarities of adolescents prone to internet addiction

A. Satym*¹

¹Toraighyrov University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to the actual problem of the personality characteristics of adolescents with different propensities to Internet addiction. Various aspects of adolescent behavior and the degree of addiction to Internet addiction are revealed. The tendency to Internet addiction in adolescents differs depending on the characteristics of the emotional sphere. The results of an empirical study of the personality characteristics of adolescents prone to Internet addiction show that adolescents with high addiction are characterized by anxiety, distrust of others, indecision, self-doubt. The study used a “test questionnaire to identify dependence on computer games” by S. V. Krasnova and the Kimberly-Young test to study the level of virtual addiction. The study involved high school students aged 15 to 17 years in the number of 60 people.

Keywords: Internet-addiction, adolescent, personal characteristics.

Материал баспаға 08.01.2023 ж. келіп түсті.